УДК 346:336.77.067

Л.Я. Слобода, *Львівський банківський інститут Університету банківської справи НБУ*

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ БАНКУ ЗА ВИТРАТНИМ ПІДХОДОМ

У статті досліджено підходи до оцінки ефективності внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків. Запропоновано авторський методичний підхід до оцінки ефективності регулювання кредитних ризиків банку з позиції врахування зміни вартості грошових коштів у часі, сукупних витрат на регулювання, потенційних втрат і втраченої вигоди під час здійснення кредитних операцій.

Ключові слова: кредитні ризики, регулювання, ефективність регулювання кредитних ризиків.

Постановка проблеми. Глобалізація і динамічний розвиток зовнішнього середовища функціонування банків, підвищення конкуренції та цінності інформації на фінансовому ринку обумовлюють високий рівень ризиковості сучасної банківської діяльності. В загальній сукупності банківських ризиків найбільша питома вага припадає на кредитні ризики, які органічно поєднують в собі всі види ризиків банківської діяльності і є суттєвою причиною фінансових втрат та банкрутства банків.

Разом з тим, у структурі активів банків кредити становлять 50-70 % та забезпечують до 60 % банківських доходів (рис. 1).

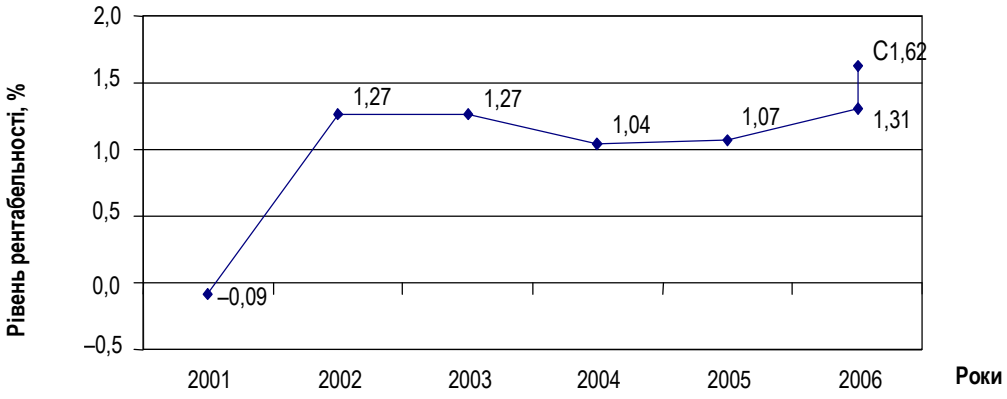

Рис. 1. Динаміка рентабельності активів банків України за період з 2001 по 2006 роки*

*складено на основі [1, с. 70]

За умов ускладнення структури, можливостей прояву та наслідків впливу кредитних ризиків на фінансову стійкість та конкурентоспроможність банків важливого значення набуває не тільки впровадження внутрішньобанківських моделей регулювання цих ризиків, але й врахування сукупних витрат на їхнє функціонування. Витратність застосування принципів кредитного ризик-менеджменту у вітчизняних банках проявляється не тільки у збільшенні витрат на створення окремого структурного підрозділу щодо регулювання кредитних ризиків та збільшення чисельності персоналу, але й передбачає виділення коштів на підвищення його кваліфікації і навчання, фінансування наукових розробок щодо моделювання кредитних ризиків, вивчення та адаптації позитивного зарубіжного досвіду до діяльності конкретних банків у реальних умовах функціонування українського банківського ринку. Окрім цього, при визначенні якості регулювання кредитних ризиків необхідно враховувати обсяги реальних втрат та можливу втрачену вигоду банку при здійсненні кредитних операцій. Така ситуація у сучасній банківській практиці актуалізує питання оцінки ефективності регулювання кредитних ризиків банків за витратним підходом.

Аналіз останніх досліджень. Питання оцінки ефективності регулювання кредитних ризиків досліджувалися у працях вітчизняних та зарубіжних економістів, зокрема, В. Вітлінського, А. Сандерса, Л. Примостки, С. Мочерного, С. Козьменка, К. Варлавена, І. Івченко, С. Аржевітіна, М. Пуховкіної та ін. Огляд науково-практичних джерел свідчить про існування різних прикладних

© Л.Я. Слобода, 2007

підходів до оцінки ефективності управління кредитними ризиками банку, які ґрунтуються здебільшого на критеріях класифікації кредитних операцій за рівнем ризику, якості кредитного портфеля банку, величини чистого процентного доходу за кредитними операціями, чутливості регулятивного капіталу до кредитних ризиків, дотримання нормативів кредитних ризиків тощо [2-5, 7]. Представлені критерії безумовно дають змогу оцінити ефективність управління кредитними ризиками з погляду співвідношення дохідності та ризиковості кредитного портфеля, а також з позиції достатності власного капіталу банку для покриття існуючого рівня кредитних ризиків. Однак у процесі прийняття управлінських рішень ці критерії не враховують витрат банку на підтримання якості кредитних операцій, регулювання рівня ризиків до визначених нормативів, а також застосування інших методів регулювання ризиків як на рівні індивідуальних кредитних угод, так і на рівні кредитного портфеля банку. Практика їх використання свідчить про те, що сьогодні вітчизняні банки частіше керуються положеннями Національного банку України щодо поточного регулювання, аніж приймають власні адекватні стратегічні рішення, зорієнтовані на регулювання кредитних ризиків. А це, в свою чергу, визначає методичні підходи та критерії щодо оцінки ефективності цього процесу.

Впровадження в Україні нагляду за діяльністю банків на основі оцінки якості управління ризиками (СОР) та оголошення курсу на підвищення ефективності роботи банків шляхом зменшення їх витрат обумовлюють необхідність розробки стратегічних орієнтирів щодо кредитних ризиків, методичної підтримки в напрямі оцінки ефективності їх регулювання. Дослідження показали, що при оцінці ефективності регулювання кредитних ризиків доцільним є не тільки врахування впливу ризиків на капітал банку, але й визначення обсягів реальних витрат на застосування методів регулювання, а також втрат та втраченої вигоди при здійсненні кредитних операцій. Саме поєднання таких підходів забезпечить достовірну і різнобічну оцінку ефективності регулювання кредитних ризиків банку на всіх етапах кредитного процесу – від формування портфеля заявок на кредити та їх видачі до повернення заборгованості та своєчасної сплати процентів за кредит.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методики оцінки ефективності внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків за витратним підходом та висвітленні її переваг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність регулювання кредитних ризиків характеризується результативністю прийнятих управлінських рішень та дій щодо впливу на рівень кредитних ризиків, метою яких є формування прийнятного співвідношення між прибутковістю і ризикованістю кредитної діяльності з урахуванням реальних умов діяльності банку. Для оцінки ефективності регулювання кредитних ризиків банку за кількісними критеріями доцільно використати традиційний підхід до визначення економічної ефективності на основі врахування зміни грошових надходжень і витрат банку в процесі кредитування.

Ефективність внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків запропоновано оцінювати з позиції:

- сукупних витрат банку на здійснення кредитних операцій;
- сукупних витрат банку на застосування методів регулювання кредитних ризиків;
- потенційних втрат від реалізації кредитних ризиків;
- втраченої вигоди під час здійснення кредитних операцій банку;
- зміни вартості грошових коштів у часі.

Таким чином, ефективність регулювання кредитних ризиків банку як відношення ефекту від застосування методів регулювання до витрат на їхню реалізацію рекомендуємо розраховувати за формулою:

$$EF_{RCRISK} = \frac{\sum_{i=1}^{k} E_i}{\sum_{j=1}^{m} C_j + \sum_{y=1}^{n} L_y + \sum_{g=1}^{l} L'_g} \geq 1, \quad (1)$$

де EF_{RCRISK} – ефективність регулювання кредитних ризиків банку;

E_i – ефект, отриманий від регулювання кредитних ризиків, виражений у зростанні чистого процентного доходу;

C_j – витрати банку на регулювання кредитних ризиків;

L_y – втрати банку від здійснення кредитних операцій;

L'_g – втрачена вигода банку;

i $\left(i = \overline{1,k}\right)$ – види ефектів, отриманих від регулювання кредитних ризиків;

y – види втрат при здійсненні кредитних операцій;

$j\left(j = \overline{1,m}\right)$ – види витрат на застосування методів регулювання ризиків;

$g\left(g = \overline{1,l}\right)$ – види втраченої вигоди банку [6].

При оцінюванні ефективності регулювання кредитних ризиків банку за певний проміжок часу необхідно враховувати, що:

$$EF^{t}_{RCRISK} \le EF^{t+1}_{RCRISC}, \tag{2}$$

де t – період часу;

EF^{t}_{RCRISK} – показник ефективності регулювання за період часу t;

EF^{t+1}_{RCRISK} – показник ефективності регулювання ризиків за період часу $t + 1$.

Застосування цієї нерівності дає змогу аналітикам банку порівнювати ефективність моделі регулювання кредитних ризиків у часі.

Кількісний ефект від реалізації методів регулювання кредитних ризиків можна визначити як:

$$\sum_{j=1}^{y} E_j = E_1 + E_2 + ... + E_y, \tag{3}$$

де $\sum_{j=1}^{y} E_j$ – сукупність ефектів, отриманих від регулювання кредитних ризиків (приріст прибутку від кредитних операцій);

$j\left(j = \overline{1,y}\right)$ – види ефектів від регулювання кредитних ризиків.

Для розроблення етапів застосування методичних рекомендацій вважаємо за доцільне зупинитися на використанні критерію прибутковості кредитних операцій банку. Беручи до уваги обраний критерій, ***кількісними ефектами регулювання кредитних ризиків*** банку можна вважати:

1. ***Чистий процентний дохід,*** очікуваний і отриманий вчасно у повному обсязі, з урахуванням особливостей кредитних операцій у портфелі банку:

$$E_1 = PR'_1 = \sum_{i=1}^{n} PR'_i = \sum_{i=1}^{n} (r_i \cdot V_i \cdot t_i / T - PC_i - NPC_i), \tag{4}$$

де PR'_i – чистий процентний дохід за i-ю кредитною операцією;

r_i – відсоткова ставка за i-м кредитом (річна);

V_i – сума i-го кредиту;

t_i – період кредитування за i-м кредитом (дні);

T – база розрахунку 360 або 365 днів;

PC_i – процентні витрати;

NPC_i – непроцентні витрати за i-м кредитом;

n – кількість кредитних операцій банку.

Враховуючи те, що у практичній діяльності банків за умов погашення кредитів в кінці строку витрати закладаються у маржу, для полегшення обчислень представлена формула набуває вигляду:

$$E_1 = PR'_1 = \sum_{i=1}^{n} PR'_i = \sum_{i=1}^{n} (r_m \cdot V_i \cdot t_i / T), \tag{5}$$

де r_m – маржа (як чистий дохід банку по кредитній операції).

2. ***Чистий комісійний дохід*** при здійсненні кредитних операцій банку:

$$E_2 = KR'_1 = \sum_{i=1}^{n} KR'_i = \sum_{i=1}^{n} (KR_i - KC_i), \tag{6}$$

де KR'_i – чистий комісійний дохід за i-ю кредитною операцією (визначається у процентному відношенні до суми кредиту, як правило на рівні 2 %);

KR_i – комісійні доходи за i-ю кредитною операцією (комісія за послуги, переукладення договору, реструктуризація кредиту, пеня, інші доходи);

n – кількість кредитних операцій банку;

KC_i – комісійні витрати за i-ю кредитною операцією.

При визначенні ефективності регулювання кредитних ризиків банку на різних етапах процесу кредитування будуть отримані визначені ефекти, які повинні коригуватися на обсяг сукупних витрат на застосування методів регулювання. Економічна ефективність внутрішньобанківського регулювання кредитних ризиків реалізується через методи превентивного, відтворювального та компенсаційного регулювання як на рівні кредитного портфеля банку, так і на рівні індивідуальної кредитної угоди.

У процесі прийняття рішень щодо реалізації тих чи інших методів регулювання кредитних ризиків необхідно враховувати, що сукупні витрати банку на застосування методів не повинні перевищувати можливу величину збитків у випадку реалізації негативної дії кредитних ризиків, тобто повинна виконуватися умова нерівності:

$$\sum_{j=1}^{m} C_j \le \sum_{y=1}^{n} L_y, \tag{7}$$

де $\sum_{y=1}^{n} L_y$ – можлива величина потенційних фінансових втрат банку у випадку реалізації негативної дії кредитних ризиків;

$\sum_{j=1}^{m} C_j$ – витрати на застосування методів регулювання кредитних ризиків.

Реальне застосування методів регулювання кредитних ризиків передбачає здійснення фінансових витрат, які складають як внутрішньобанківські загальні витрати, так і витрати по залученню спеціальних послуг ззовні.

3. Визначаючи ***обсяг витрат на регулювання кредитних ризиків банку,*** необхідно враховувати всі види витрат на застосування методів:

$$\sum_{j=1}^{m} C_j = C_1 + C_2 + C_3 ..... + C_m, \tag{8}$$

де $\sum_{j=1}^{m} C_j$ – сукупний обсяг витрат на регулювання кредитних ризиків банку;

$j\left(j = \overline{1,m}\right)$ – види витрат на застосування методів регулювання кредитних ризиків.

Залежно від етапу кредитного процесу та обраних методів регулювання кредитних ризиків на цьому етапі умовно-постійними витратами є:

- витрати на розвиток бізнесу банку (формування кредитної стратегії, розробка кредитної політики, дослідження факторів ризиків);
- витрати на зв'язок і телекомунікації (частка адміністративних витрат);
- витрати на утримання основних засобів (частка адміністративних витрат);
- експлуатаційні і господарські витрати (частка загальноадміністративних);
- витрати на утримання персоналу підрозділу регулювання кредитних ризиків (заробітна плата, нарахування на заробітну плату, премії, надбавки, витрати на підвищення кваліфікації, семінари, стажування);
- частка витрат за допоміжними підрозділами банку (залучення юридичного департаменту, кадрів, безпеки, технічного персоналу);
- витрати на відрядження, транспортні витрати;
- витрати на збір і опрацювання інформації щодо чинників ризику;
- витрати на залучення зовнішніх експертів;
- додаткові витрати на отримання спеціальної інформації про позичальника, дослідження макроекономічних, політичних тенденцій;
- витрати банку на документування кредитних операцій;
- витрати на оцінку кредитоспроможності позичальника;
- витрати на моніторинг кредитних угод;
- представницькі витрати;
- витрати на реабілітацію та реструктуризацію кредитної заборгованості;
- витрати банку на консалтингові послуги для позичальника;
- витрати на розробку процедур регулювання кредитних ризиків;
- витрати на оцінку фінансового стану гаранта чи поручителя;
- витрати на застосування спеціальних методів розподілу кредитних ризиків (участь у ПФГ, участь у консорціумах).

Розглянуті види витрат застосовуються як для методів превентивного регулювання кредитних ризиків для кожного окремого випадку кредитування на основі відхилень виконання умов кредитної угоди від встановлених її параметрів, так і для методів компенсаційного регулювання при невиконанні умов кредитного договору протягом всього строку кредитування.

Як видно із структури витрат на регулювання ризиків вище значення його ефективності може бути досягнуте завдяки максимально повному врахуванню методів превентивного регулювання. Причому перелічені витрати включають як витрати на врахування ризиків, які мають покривати очікувані збитки та витрати власного капіталу через резервні відрахування під неочікувані збитки за наданими кредитами, так і операційні витрати, пов'язані із процедурою надання кредитів, їх поточним моніторингом, контролюванням застав і платежів за кожною кредитною угодою.

4. ***Потенційними (очікуваними) втратами банку,*** спрямованими на фінансування негативних наслідків дії кредитних ризиків, є кошти у спеціальному резерві, який формується під нестандартну кредитну заборгованість за рахунок прибутку до оподаткування.

Оскільки підвищення ефективності регулювання кредитних ризиків відображатиметься на зменшенні кредитної заборгованості у категоріях "під контролем", "субстандартні", "сумнівні", "безнадійні" кредити, тоді грошові кошти, спрямовані на формування цих резервів, банк зможе використати при здійсненні кредитних операцій з метою отримання економічної вигоди.

Відтак, сукупний обсяг потенційних втрат банку за кредитними операціями становить:

$$\sum_{y=1}^{n} L_y = \sum_{y=1}^{n} \left(\left(CRK_{Py} - MC_y \right) \cdot k_{yi} \right), \tag{9}$$

де L_y – обсяг потенційних втрат банку за *y*-ю кредитною операцією;

n – кількість нестандартних кредитних операцій;

CRK_{Py} – валовий кредитних ризик за нестандартними кредитними операціями;

MC_y – заставна вартість дисконтова на відповідний коефіцієнт по забезпеченню, гарантіях;

$CRK_{Py} - MC_i$ – чистий кредитний ризик за нестандартними кредитами;

k – коефіцієнт резервування залежно від виду категорії ризику ("під контролем" (5 %), "субстандартна" (20 %), "сумнівна" (50 %), "безнадійна" (100 %)). У цьому випадку слід враховувати, що розмір коефіцієнта залежить від валюти кредитної операції та наявності чи відсутності у клієнта валютної виручки.

5. ***Втрачену вигоду банку*** ($\sum_{g=1}^{l} L'_g$) внаслідок неефективного регулювання кредитних ризиків при обчисленні показника на відповідну дату складають:

1) чистий процентний дохід, який міг би бути отриманий на суму кредитної заборгованості, простроченої більше ніж 30 днів:

$$PR'_3 = \sum_{j=1}^{n} PR'_j = \sum_{j=1}^{n} r_m \cdot V_j \cdot {t_j}/{T} \tag{10}$$

при $r_m = r_j - r_k$; $PC_j = 0$,

де PR'_j – чистий процентний дохід за *j*-ю кредитною операцією;

r_j – відсоткова ставка за *j*-м кредитом (річна);

V_i – сума *j*-го кредиту, яка дорівнює обсягу простроченої заборгованості більше 30 днів;

t_j – період кредитування за *j*-м кредитом (дні);

T – база розрахунку 360 або 365 днів;

n – кількість кредитних операцій банку;

r_m – маржа;

r_k – середньозважена ставка на річні ресурси, по депозитах (річна).

Якщо різко змінюється кон'юнктура фінансового ринку і відбувається різка зміна процентних ставок, то втрачену вигоду доцільно розраховувати з позиції прогнозування на основі урахування цінності грошових надходжень з позиції теперішнього часу:

$$PR'_3 = \sum_{j=1}^{n} PR'_j = \frac{\sum_{j=1}^{n} \left(r_m \cdot V_j \cdot {t_j}/{T} \right)}{\left(1 + r_g\right)^N}, \tag{11}$$

де N – період часу у дисконтуванні (місяці);
r_g – ставка дисконтування за період N;

2) чистий процентний дохід, який міг би бути отриманий на грошові кошти, "заморожені" у резервах під нестандартну кредитну заборгованість, з урахуванням несплачених процентів по нестандартних кредитних операціях – втрачена вигода:

$$PR'_4 = \sum_{j=1}^{m} \left(\left(CRK_{Pj} - MC_j \right) \cdot k_j \right) \times \times r_m \cdot {}^{t_j}\!/\!_{T}) + \sum_{j=1}^{m} P_{Hj}, \quad (12)$$

де $CRK_{Pj} - MC_{j_i}$ – чистий кредитний ризик за j-ю нестандартною кредитною операцією після застосування методів регулювання;
k_j – коефіцієнт резервування залежно від виду кредитної операції;
r_m – маржа як різниця між процентною ставкою за j-м кредитом (річною) та середньозваженою ставкою на річні ресурси;
t_j – період кредитування за j-м кредитом (дні);
T – база розрахунку 360 або 365 днів;
m – кількість нестандартних кредитних операцій після застосування методів регулювання кредитних ризиків;
P_{Hj} – нараховані і несплачені відсотки за j-м нестандартним кредитом.

З позиції прогнозування на основі урахуванням цінності грошових надходжень втрачена вигода банку складає:

$$PR'_4 = \frac{\sum_{j=1}^{m} \left(\left(CRK_{Pj} - MC_j \right) \cdot k_j \right) \cdot r_m \cdot {}^{t_j}\!/\!_{T} - PC_j - NPC_j) + \sum_{j=1}^{m} P_{Hj}}{\left(1 + r_g\right)^N}, \quad (13)$$

де N – період часу у дисконтуванні (місяці);
r_g – ставка дисконтування за період N.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Практичне застосування розробленої методики у діяльності вітчизняних банків потребує удосконалення діючих положень щодо визначення ефективності кредитної діяльності банків з урахуванням усіх витрат на її здійснення, а також впровадження основних положень управлінського обліку та формування спеціальної внутрішньобанківської звітності.

На сьогодні із офіційної звітності банківських установ важко виділити чіткі показники щодо витрат на регулювання кредитних ризиків, конфіденційною є інформація щодо руху резервів під можливі втрати від кредитних ризиків банків. Це утруднює обчислення ефективності регулювання кредитних ризиків з позиції прогнозування рівня кредитних ризиків та розрахунку можливостей банку щодо застосування методів їх регулювання. Усунення вказаних недоліків та впровадження у сучасній банківській практиці розробленої методики дозволить впроваджувати власні внутрішньобанківські моделі регулювання кредитних ризиків та оцінювати ефективність їхнього функціонування з урахуванням зміни вартості грошових коштів у часі, сукупних витрат банку на застосування методів регулювання кредитних ризиків, очікуваних втрат від реалізації кредитних ризиків та втраченої вигоди під час здійснення кредитних операцій.

Список літератури

1. Банки України. Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2006 року // Вісник Національного банку України. – № 8. – 2006. – С. 70.
2. Варлавен К.Д. Управление рисками коммерческого банка: Учебное пособие под. ред. М.Э. Ворд, Институт экономического развития Мирового банка. – Вашингтон, 1993. – 240 с.
3. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посібник / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко; За ред. В.В. Вітлінського. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – 251 с.
4. Панова Г.С. Кредитная политика коммерческого банка. – М.: ИКЦ "ДИС", 1997. – 464 с.
5. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид.; доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
6. Слобода Л.Я. Оцінка ефективності регулювання кредитних ризиків банку // Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи: Тези доповідей ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів і молодих вчених, 27-29 вересня 2006 р. / Відп. за вип.. А.Я. Кузнєцова. – Львів: ЛБІ НБУ, 2006. – С. 116-117.
7. Anthony Saunders. Metody pomiaru rysunku kredytowego (KMV, VAR, Gredit Metriks, LAS, RAKOC, Risk Plus). – Kraków. 2001. – 206 s.

Summary

In the article approaches are explored to estimation efficiency of the interbank adjusting of risks. Offered author methodical approach to estimation efficiency adjusting of bank's credit risks from position of account change the cost of money facilities in time, combined charges on adjusting, potential losses and lost benefit during realization of credit operations.

Отримано 08.11.2006